

BUDOVANIE OBRANNÝCH SYSTÉMOV NA ÚZEMÍ SLOVENSKA DO KONCA STREDOVEKU

BOHUŠ KLEIN

KLEIN, B.: Building of defense systems in the area of Slovakia by the end of Middle-age. *Vojenská história*, 2, 13, 2009, pp. 26–42, Bratislava.

The author stems from the fact that all the historical context of building up ground defense systems in Slovakia in the past is tightly connected with the development of military in general. In addition, it is connected also with the development of geo-political diversification and the status of Slovakia in Hungarian Monarchy, i.e.: in central Europe. From the point of view the author states that the defense system might be defined as the summary of all systematically build up fortresses and facilities made to defend a particular geographical area still guarded by the assigned military with its structured organization. The fortresses built up not only to defend our current area of Slovakia used to be built up at the tops of hills, or the peaks of terrain, the river banks and their deltas, on solid islands of the rivers surrounded by flood lands and on some other naturally defended areas of a strategic interest in the country. The basic condition of the building was a wide field of agricultural background, a plentitude of water supplies, building material and a specialized trade production nearby.

Military History. Slovakia. Middle age. Defense systems.

V súvislosti s názvom tohto príspevku vyslovujeme názor, že v prierezo-
vom kontexte slovenskej vojenskej historickej vedy bude treba pristúpiť aj k rozpracovaniu ši-
rokej problematiky vnútorných vzťahov vývoja obranných systémov budovaných na území
Slovenska do konca 20. storočia. A to bez ohľadu na nesporný historický fakt, že do roku
1918 bolo územie Slovenska integrálnou súčasťou Uhorského kráľovstva. To však zároveň
znamená, že obranné systémy (zhruba od 10. storočia do vzniku Československej republi-
ky začiatkom 20. storočia), budované na jeho území, boli organickou súčasťou obranného
systému Uhorského kráľovstva, s ktorým Slovensko tvorilo počas celej svojej koexistencie
ucelenú obrannú jednotku.¹

* * *

Je nesporné, že historické súvislosti budovania pozemných obranných systémov na úze-
mí Slovenska v minulosti sú úzko prepojené s vývojom vojenstva vo všeobecnosti a s geo-

¹ Od roku 1918 bolo Slovensko súčasťou Československej republiky (po krátkom intermezzo v rokoch 1938–1945), ktorá podľa geopolitických nutností budovala na svojom území adekvátne obranné systémy. Slove-
nsko ako časť Československej socialistickej republiky bolo pod dominanciou Sovietskeho zväzu súčasťou Var-
šavskej zmluvy (1955 – 1991). Od roku 1993 na jej území pôsobí samostatná Slovenská republika, ktorá je od
roku 2004 súčasťou vojenského zoskupenia Severoatlantickej aliancie (NATO).

politickým postavením Slovenska v Uhorskom kráľovstve, resp. v strednej Európe. Viditeľné dôkazy existencie pozemných obranných systémov nám ešte aj dnes v teréne pripomínajú archeológmi vykopané opevnené sídliská a hradiská, ďalej zďaleka viditeľné stredoveké hradné ruiny a renovované stredoveké hrady, stredoveké hrádky, pevnostné kaštiele, zemepanské domy a dvory, opevnené kostoly, zvyšky stredovekých mestských múrov a ďalšie pevnostné stavby a zariadenia, ktoré vojensky zabezpečovali ochranu a obranu príslušného mocenského teritória ovládaného spravidla z jedného ústredného centra. Pri skúmaní jednotlivých obranných systémov politických útvarov v konkrétnom historickom období však treba rešpektovať dva základné fenomény, ktoré podmieňovali ich výstavbu v príslušnom historickom období. V prvom rade to bol dosiahnutý stupeň civilizačného vývoja, spojený s kvalitou správy príslušného mocenského územia, a v druhom rade dosiahnutý stupeň zvládnutia výstavby obrannej fortifikačnej stavebnej techniky, ktorá pragmaticky veľmi rýchlo reagovala na vývoj útočných a obranných zbraní v úzkej symbióze so zaužívanými spôsobmi vedenia vojenských operácií. V historickom vývoji sa tieto dve zložky vzájomne dopĺňovali a ovplyvňovali do tej miery, že ich vzájomné spolupôsobenie vytváralo ucelený obranný systém krajiny, budovaný tak na hraniciach, ako aj vo vnútrozemí príslušného mocenského teritória, teda aj na území Slovenska. Z tohto pohľadu preto možno obranný systém charakterizovať ako sumár všetkých cielavedome vybudovaných pevnostných stavieb a zariadení, ktoré postavili na obranu určitého zemepisného priestoru a bráneného vyčlenenou vojenskou silou s vlastnou štruktúrou organizácie obrany. Podstatou všetkých pevnostných stavieb vybudovaných na území Slovenska v minulosti bolo spomalenie, prípadne prehradenie postupu nepriateľského vojska do vnútrozemia krajiny a do jeho ústredných centier. Preto prvoradým záujmom mocenských politických štruktúr pôsobiacich na území Slovenska v minulosti bola obrana vonkajších hraníc vlastného mocenského teritória z nepriateľského geopolitického smeru, ktorá často vo viacerých pevnostných líniách kopírovala terén hlboko do vnútrozemia. Fortifikačné stavby postavené nielen na obranu územia dnešného Slovenska boli zvyčajne situované na temenách kopcov, na vyvýšených terénnych návršiach, terasách riek a riečnych sútokoch, pevných ostrovoch obklopených inundačným územím a na ďalších, podobných prírodou chránených strategických bodoch krajiny. Je priam zarážajúce ako dávni stavitelia hradísk a hradov vedeli majstrovsky a dômyselne využiť terénne osobitosti krajiny na vybudovanie fortifikačných stavieb, ktoré plnili aj ďalšie správne, hospodárske a obchodné funkcie, hoci ich základné poslanie spočívalo vo vojenskej oblasti. Tieto stavby pragmaticky umiestňovali do strategických a prírodou chránených polôh s dobrým rozhľadom v blízkosti diaľkových a regionálnych ciest a na predpokladaných smeroch útokov nepriateľských vojsk. Základným predpokladom ich výstavby zvyčajne bolo široké poľnohospodárske zázemie, dostatok vody, stavebného materiálu a špecializovaná výrobná štruktúra remesiel na ich okolí.

V dejinnom vývoji budovania obranných systémov na území Slovenska treba rozlišovať dve historicky diametrálne odlišné obdobia, ktoré sa vyznačovali jednak podľa dosiahnutého stupňa civilizačného vývoja spoločnosti, a jednak podľa dosiahnutého stupňa vývoja vojenského výstroja a výzbroje, a zvlášť fortifikačnej stavebnej techniky. Pri zohľadnení oboch týchto určujúcich veličín možno preto začiatok prvého obdobia položiť do hlbokého šera ľudskej civilizácie kamenných opevnení a súvisle pokračovať cez staroveké, stredoveké i novoveké etapy našich národných dejín s primeranou kvalitou obliehacej vojenskej techniky. Spoločný menovateľ spájajúci tieto mnohé politicko-mocenské útvary počas tisícročí trvajúcich období, však predstavoval hlavne územný princíp vedenia pozemných vojenských operácií s charakteristickou taktikou a stratégiou pozemného boja proti líniovým nepriateľ-

ským obranným systémom. Toto obdobie je viazané na územný priestor, na ktorom sa odohrávali všetky útočné a obranné operácie s cieľom porážky protivníka a zmocnenia sa jeho živej sily a hospodárskeho bohatstva.

Druhé obdobie v dlhom vývoji obranných systémov začína vtedy, keď sa ozbrojené stretnutia dvoch znepriatelených štátov, alebo zoskupení štátov, prenáša do vzdušného priestoru, či kozmu. Týmto medzníkovým predelom nesporne bolo 20. storočie, keď rozvinuté štáty okrem toho, že vybudovali mohutné letecké a raketové vojská operujúce vo vzdušnom priestore, prekonal aj zemskú príťažlivosť a prenikli do kozmického priestoru, ktorý sa bez ohľadu na pozemské základne raz určite tiež stane vojenským priestorom, v ktorom sa nainovovo presadia útočné a obranné koncepcie navzájom súperiacich štátov a blokov (veľmocí). To isté možno povedať aj o morských a oceánskych pláňach, kde sa vojenské stretý plavidiel už neodohrávajú len na ich hladinách, ale aj vo vodných hĺbkach morí a oceánov.

* * *

Z odrazu poznania historického vývoja je všeobecne známe, že územie Slovenska tvorilo v minulosti dôležitú križovatku dopravných ciest, resp. priesečník rôznych staviteľských tendencií. Prírodné a materiálno-stavebné podmienky predurčili, že toto územie patrilo od neolitu do zmiešanej oblasti dreveného a hlineného staviteľstva, a od doby laténskej sa tu výraznejšie začali uplatňovať i vplyvy stredomorského a predalpského kamenného staviteľstva. Pri analýzach pevnostnej výstavby na území Slovenska je možné sa oprieť o fortifikačné prvky nielen z pravekých dejín Slovenska, ale predovšetkým o archeologické a umelecko-historické nálezy, ktoré sa zistili pri výskumoch hradísk a opevnených dvorcov zo včasnostredovekého obdobia. Z nich niektoré sa od 9. storočia stávali sídlami mestského charakteru, alebo sídlami vyšších spoločenských vrstiev, čo dokazujú nálezové situácie u väčšiny archeologicky preskúmaných včasnostredovekých opevnených sídiel.²

V tejto súvislosti treba zvýrazniť, že vo vzťahu k obrane dnešného územia Slovenska zohrali dominantnú úlohu dva geografické determinanty, ktoré výrazne ovplyvnili geopolitický vývoj tohto priestoru v minulosti. Bol to v prvom rade tok rieky Dunaj na jeho južných hraniciach a veniec karpatských pohorí na jeho západných a severných hraniciach. Rieka Dunaj priteká na naše územie zo západu a preráža výbežky Východných Álp a Západných Karpát v Devínskej a Bratislavskej bráne a pod Bratislavou sa rozlieva do mohutnej vnútrozemskej delty, ktorá v minulosti predstavovala veľkú prekážku v pohybe vojsk. Napriek tomu popri toku tejto veľrieky (a na nej samej) viedol dôležitý obchodno-vojenský a migračný dopravný koridor s transeurópskym významom, spájajúci západnú s juhovýchodnou Európou a naopak. Jej vnútrozemská delta s barinatým, lesnatým a podmokreným územím bola v čase jarých a jesenných záplav prakticky nepriechodná. Od vyústenia Dunaja z Podunajskej nížiny vo Vyšehradskej bráne tvorili ďalej smerom na východ prirodzenú horskú bariéru pohoria chrániace Slovensko od juhu. Boli to pohoria Börzsöny, Mátra, Bükk, Cserhát a Zempléni-hegység, ležiace na území terajšej Maďarskej republiky. Pri sútoku Slanej a Hornádu a od toku strednej Tisy sa z južnej strany Slovenska otvárali komunikačné prielomy do karpatských kotlín, ktoré využívali nielen trasy diaľkových ciest, ale aj vojská dobyvateľov postupujúcich z juhu do vnútrohorských kotlín a dolín karpatských pohorí.

2 ŠALKOVSKÝ, P.: Dedinský dom so sídlom vo včasnom stredoveku. In: *Ludová architektúra a urbanizmus vidieckych sídiel na Slovensku z pohľadu najnovších poznatkov archeológie a tnoografie*. Bratislava : Academic Electronic Press, 1998, s. 9-10.

Na západných a severných hraniciach Slovenskej republiky sa nachádza veniec pohorí Západných a Východných Karpát. Tvorili prirodzenú obrannú bariéru pred vpádom nepriateľských vojsk zo západného a severného smeru a boli priechodné len niekoľkými prechodmi. Túto horskú bariéru využili po zániku Veľkej Moravy včasnostredoveké štáty v stredoeurópskom priestore na vytýčenie svojich hraníc. Výnimkou z tejto schémy je len časť juhozápadnej hranice Slovenska, vedúca dolným tokom Moravy. Západná a severná hranica ďalej viedla po hrebeňoch Bielych Karpát, Javorníkoch, Moravsko-sliezskych, Kysuckých a Oravských Beskydách, Vysokých Tatrách, Spišskej Magure, Pieninách, Ľubovnianskej, Ondavskej a Ľaboreckej vrchovine a najďalej na východe po hrebeni Bukovských vrchov. Táto hranica oddeľujúca České a Poľské kráľovstvo bola tiež štátnou hranicou Uhorska a pretrvala (s nepatrnými zmenami na Orave a Spiši v 20. storočí), bezmála jedno tisícročie a je ňou aj v súčasnosti. Tento vonkajší veniec karpatských pohorí bol priechodný len niekoľkými komunikačnými koridormi, ktorými viedli dôležité diaľkové cestné spoje. Z nich najdôležitejšími boli: cesta z Bratislavy cez Záhorskú nížinu do Brna na Morave, cesta z Trnavy cez Trstín a Jablonicu do Holíča a ďalej na Moravu (česká cesta) a cesty vedúce údolím Drietomice, Vlár a Bielej vody do Uherského Hradišťa na Morave. So Sliezskom spájala severozápadné Slovensko cesta údolím Kysuce (sliezská cesta) a s Poľskom cesty vedúce údolím Oravy, Popradu (poľská cesta) a Duklianskym priesmykom. Priestor medzi vonkajším, teda západným a severným oblúkom Karpát a vnútorným, teda južným pásom karpatských pohorí v Maďarsku a tokom rieky Dunaj na južnom Slovensku, vyplňajú nížiny (Podunajská a Východoslovenská), tiež rozvetvená sústava vnútrohorských kotlín s dominantnými prítokmi Dunaja a Tisy, medzi ktorými vystupujú rôznorodé karpatské pohoria.³

Tento zemepisný exkurz sme uviedli zámerne, pretože práve charakter prírodného prostredia pragmaticky demonštruje predpoklady vojenskej obrany územia Slovenska, na ktorý nadväzovala nielen hospodárska vitalita, ale aj sídlisková štruktúra tu žijúceho obyvateľstva. Od týchto základných skutočností sa odvíjalo celkové geopolitické postavenie a význam územia Slovenska v stredoeurópskom priestore, a tým následne aj snahy susedných politicko-mocenských štruktúr o jeho ovládnutie. Preto prvoradým existenčným záujmom tu žijúceho obyvateľstva bola od nepamäti obrana životov a majetku pred koristníckymi vpádmi nepriateľov. Odrazom tejto základnej axiómy existencie ľudskej spoločnosti sa stala výstavba opevnených sídiel a hradísk, ktoré zabezpečovali aj obranu príslušných území. Stavali ich na strategických miestach, koncentrovali sa na dôležitých vojenských smeroch a prehradzovali postup nepriateľa do vnútrozemia. Táto zásada bola počas dlhého historického vývoja modifikovaná podľa konkrétnej geopolitickej a geostrategickej situácie. Existenciu hradísk s pevnostným významom možno na území Slovenska doložiť už na skloneku neskorej doby kamennej, ale k skutočnému rozvoju výstavby ich fortifikačnej stavebnej techniky došlo až v dobe bronzovej. Vtedy sa hradiská budovali na celom území Slovenska, dokonca aj v odľahlých vnútrohorských kotlinách a dolinách. Mnohé z nich už mali opevnenie vybudované z kameňa. Hradiská a opevnené osady plnili funkcie správno-hospodárskych centier a v čase ohrozenia nepriateľom slúžili ako vojensko-obranné a útočiské pevnosti. Spôsobom zástavby a obrannej fortifikácie vyniká opevnená osada otomanskej kultúry vo Spišskom Štvrtku, ktorá nemá vo vtedajších kultúrnych okruhoch strednej Európy rovnocennú paralelu. Opevnenie okrem palisády tvoril štrkopieskový valový násyp spev-

3 Zhutnené údaje k zemepisnej charakteristike Slovenska sú čerpané z prác: LUKNIŠ, M.: – PLESNÍK, P.: *Nížiny, kotliny a pohoria Slovenska*. Bratislava 1951. LUKNIŠ, M. a kol.: *Slovensko 2. Príroda*. Bratislava : Obzor 1972, s. 285-287, tam aj ďalšia literatúra.

nený z oboch strán kamenným múrom. Pred ním postavili ďalší kamenný múr s bránami a predsunutými kamennými bastiónmi.⁴

Príchodom Kelto v na naše územie v 4. storočí pred Kr. vystúpilo Slovensko z etnickej anonymity archeologických kultúr bronzovej doby. Keltská vojenská expanzia šíriaca sa od západu pozdĺž toku Dunaja spôsobila, že autochtónne obyvateľstvo vtedajšieho Slovenska sa v dotyku s vyspelou keltskou civilizáciou postupne zoznamovalo s laténskou kultúrou železnej doby. Vysoká úroveň výroby a organizácie keltskej spoločnosti sa výrazne prejavila aj pri budovaní opevnených stredísk, nazývaných oppidami. Tieto výrobné, obchodné a iste aj správne strediská boli na našom území prvými skutočnými sídliskovými aglomeráciami mestského typu. K najdôležitejším strediskám keltského osídlenia na území Slovenska patrí Bratislava, ktorú vybudovali na vysokej úrovni urbanizovaného mestského *centra-oppida* so všetkými znakmi vyspelej keltskej civilizácie. Aj keď stredoveká zástavba Bratislavy prekryla keltské stavby, možno na základe archeologických nálezov konštatovať, že vtedajšia keltská Bratislava s rozlohou viac ako 50 ha bola rozsiahlym opevneným útvarom s mohutnými priekopami a drevozemitými valmi, ktoré spevnili komorovými konštrukciami.⁵

V posledných decéniách 1. storočia pred Kr. sa od juhu približovali k strednému Dunaju rímske légie; pričom severný naddunajský priestor postupne zaujali germánske kmene Kvádov. Germáni boli pre Rímsku ríšu trvalou hrozbou, preto Rímania už v 1. storočí začali na pravom brehu Dunaja budovať súvislý pás opevnení, známy pod názvom *Limes romanus*. Opieral sa o sústavu jednotlivých pevností budovaných v primeraných vzdialenostiach na dunajskej hranici. Na území Slovenska sa kompaktne zachoval iba jeden opevnený tábor hlavnej rímskej hranice na pravom brehu Dunaja. Je to tábor v Rusovciach, antickej Gerulate. Ďalšie predsunuté rímske tábory na ľavom brehu Dunaja archeológovia odkryli v Bratislave a na Devíne; tieto však prekryla neskoršia stredoveká zástavba. Východne od Komárna v Iži, antickej Kelemantii sa našli základy ďalšieho rímskeho tábora, mohutnej limesnej pevnosti, ktorá kontrolovala cesty smerujúce severným smerom do Naddunajska. Ďalšie poľné tábory rímskych légii sa podarilo pomocou leteckej prospekcie objaviť pri Radvani nad Dunajom a Mužli; ďalšie možno predpokladať v Jatove, Veľkom Kýri, Nemčiňanoch, Záhorskej Vsi a Suchohrade. *Limes romanus* v období sťahovania národov spustol a stratil svoje opodstatnenie. Jeho význam však spočíva v tom, že bol vôbec prvým archeologicky a čiastočne aj písomne identifikovateľným pevnostným obranným systémom líniového charakteru vybudovaným na území Slovenska.⁶

Migrácia etník v období sťahovania národov vytvorila novú kvalitu geopolitických vzťahov v stredoeurópskom priestore. V priebehu 5. – 6. storočia územie Slovenska vo viacerých migračných vlnách kontinuálne osídlili slovanské kmene, predkovia dnešných Slovákov. Novú domovinu podľa doterajších názorov zaujali z dvoch smerov, a to: prechodom cez Karpaty zo severu a prechodom cez Dunaj z juhu, resp. juhovýchodu. Akým spôsobom

4 K širokej problematike hradísk a opevnených sídiel z tohto obdobia pozri práce: FURMÁNEK, V. – VELIAČIK, L. – VLADÁR, J.: *Slovensko v dobe bronzovej*. Bratislava : Veda, 1991; POLLA, B.: *Archeológia na Slovensku v minulosti*. Martin : Matica slovenská, 1996; SLIVKA, M. – VALLÁŠEK, A.: *Hrady a hrádky na východnom Slovensku*. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1991.

5 NOVOTNÝ, B.: Bratislava praveká. (Minulosť územia Bratislavy od najstarších čias po zmenu letopočtu). In: *Najstaršie dejiny Bratislavy*. Bratislava 1987.

6 KLEIN, B.: Vojenskogeografické aspekty rímskej obrany na strednom Dunaji v 1.-4. storočí. In: *Vojenská história*, roč. 1, 1, 1997, s. 22-35.

zaujali svoju novú vlasť, nepoznáme; nemožno však vylúčiť ani vojenské dobytie územia s následnou asimiláciou a demografickým prevrstvením pôvodného obyvateľstva.⁷

Do celkovo priaznivého vývoja slovanských kmeňov rušivo zasiahli Avari, keď sa po roku 568 stali hegemonmi centrálnych častí stredodunajského priestoru. Avarský kaganát vojensky kontroloval aj južné, nížinné oblasti Slovenska. A práve v súvislosti s existenciou Samovej ríše sa po prvýkrát spomína hrad Wogastisburg, pri ktorom Samove vojská porazili roku 631 franského kráľa Dagoberta. Tento hrad sa nepodarilo doteraz – napriek veľkému úsiliu historikov, archeológov a historických geografov – spoľahlivo identifikovať a stotožniť s niektorým zo súčasných sídiel. Vychádzajúc z geostrategických operačných smerov vojenských ťažení Frankov proti Veľkej Morave a včasnostredovekému Uhorsku, nie je zanedbateľný, diskutovateľný, ale predsa len jednoznačne vyslovený názor V. Sedláka, ktorý lokalizuje Wogastisburg na riekú Aist v Hornom Rakúsku, východne od Linca.⁸ Situovanie tohto hradu do Horného Rakúska však neznamená, že ho museli postaviť Slovania, oni mohli na svoju obranu využiť i staršie opevnenie – hrad, ktorý tam mohol jestvovať ešte pred ich príchodom. Suverenita slovanskej aristokracie na Avarmi neovládanom území sa výrazne prejavila koncom 8. a v prvej polovici 9. storočia pri výstavbe polyfunkčných, vojenskosprávných a výrobných hradísk v Bratislave, Devíne, Ducovom, Nitre, Pobeďíme, Majcichove, Spišských Tomášovciach, Zemplíne, najnovšie v Bojnej a ďalších. Po vojenskej porážke Avarov koncom 8. storočia sa Slováci dostali do priameho susedstva Franskej ríše, ktorej diplomatická a vojenská expanzia smerovala podunajskou cestou do centrálnych oblastí stredného Podunajska. V rámci integračného procesu naddunajských Slovanov, Moravanov a Nitranov (azda aj v reakcii na expanzívne snahy Frankov) došlo k násilnému zjednoteniu Moravského a Nitrianskeho kniežatstva pod hegemoniou moravských Mojmírovcov. Vznikla Veľká Morava, ktorá počas celej existencie musela odolávať vojenským útokom Franskej ríše. Odpoveďou veľkomoravských panovníkov na tieto snahy bolo spevňovanie pohraničných pevností (Devín, Bratislava) a centrálnych hradiskových aglomerácií na Morave a v Nitrianskom údelnom kniežatstve, najmä za vlády Rastislava (846 – 870). Veľká Morava sa franskému náporu ubránila a za Svätopluka I. (871 – 894) prešla do vojenskej protiofenzívy. Svätopluk anektoval Zadunajsko, Čechy, Visliansko a stredné Potisie, poplatní mu boli aj Lužickí Srbi. Zárukou udržania celistvosti tohoto rozsiahleho územného konglomerátu bolo profesionálne vojsko; ale kríza po Svätoplukovej smrti vyústila do osamostatnenia a odtrhnutia pripojených území, čo vlastne predznamenovalo zánik Veľkej Moravy.⁹

V prvom decénií 10. storočia jej smrteľný úder zasadili jazdecké družiny starých Maďarov, ktorí sa v priebehu tohto a nasledujúceho storočia stali hegemonmi celého karpatsko-podunajského priestoru. Ich koristnícke výpravy do západnej Európy a Talianska pretrhla katastrofálna porážka na rieke Lech, neďaleko Augsburgu v roku 955. Odvtedy boli nútení zamerať sa na vojenské zaujatie karpatsko-podunajského priestoru (vrátane územia Slovenska), kde na prelome tisícročia konštituovali vlastný štát pod vedením dynastie Arpádovcov. Vďaka vojenskej prevahe sa Maďarom v priebehu 11. storočia podarilo opanovať celé Slovensko až ku karpatským hrebeňom a natrvalo ho začleniť do uhorského štátneho organizmu. Prvoradým záujmom uhorskej štátnej moci bola obrana a vytýčenie štátnej hrani-

7 FUSEK, G.: *Slovensko vo včasnosinglavskom období*. Nitra 1994.

8 SEDLÁK, V.: Historicko-spoločenský vývin Slovanov v dunajsko-karpatskej oblasti (so zreteľom na predkov Slovákov). In: *Slavica slovaca*, roč. 27, 1992, č. 2, s. 180-181.

9 ŠTEFANOVIČOVÁ, T.: *Osudy starých Slovanov*. Martin 1989; RATKOŠ, P.: *Slovensko v dobe veľkomoravskej*. Košice 1988.

ce proti Východnej marke (Rakúsko) a priemyslovským Čechám na západe a piastovskému Poľsku na severe. Hranica v týchto prípadoch viedla po hrebeňoch karpatských pohorí. Rieka Morava tvorila od Devína približne po Holíč hranicu s Východnou markou.¹⁰

Maďarské vojenské družiny po dobytí významných stredísk Nitrianskeho kniežatstva obsadili strategicky a komunikačne exponované miesta vo vnútrozemí a v pohraničných oblastiach. Zvláštnu pozornosť venovali obrane krajinských brán pri vstupoch do Uhorska. Najdôležitejšia z nich bola Bratislavská brána, nazývaná tiež Porta Hungarica; ďalej to boli Poľská a Ruská brána na východnom Slovensku. Tieto dôležité vojensko-strategické body zvyčajne obsadzovali strážnymi oddielmi spojeneckých nomádskych kmeňov, ako boli Pečenehovia, Sikuli a Plavci. Strážne oddiely vojensky zabezpečovali aj systémom rôznych prekážok, zátarasov a zásekov (*indagines*) v zámerne neosídľovanom a vyľudnenom pohraničnom priestore stredovekého konfinia.¹¹

Vznik Uhorského kráľovstva s pevne vymedzenými hranicami oproti Rakúsku, Čechám a Poľsku si vynútilo aj modifikované budovanie organizácie kráľovských majetkov, ktorej základy položila hradisková organizácia z čias Veľkej Moravy. Základnou administratívno-správnou jednotkou sa stal kráľovský komitát so sídelným komitátnym hradom, ktorý bol zároveň aj strediskom komitátnej vojenskej organizácie. Na jeho čele stál župan, ktorému podliehali slobodní hradní ľudia (*castrenses*) vrátane jobagiónov, príslušníkov nižšej vojenskej šľachty, slúžiaci v komitátnom vojsku. Toto vojsko prostredníctvom poddaného obyvateľstva zabezpečovalo výstavbu a údržbu vojenských obranných zariadení na hraničných aj vnútrozemských obranných oporných bodoch. Na Slovensku najstaršie komitátne hrady s obrannostrategickou funkciou boli v Nitre, Bratislave, Trenčíne, Starom Tekove, Honte, Novohrade, Zvolene a v Zemplíne.¹²

V priebehu 11. storočia sa najmä juhozápadné Slovensko stalo dejiskom zahraničných vojenských intervencií zo strany priemyslovských Čiech a rakúskeho (babenbergovského) vojvodstva. Ich ničivé vpády uhorské vojsko oplácalo rovnakým spôsobom. Vojenské napätie a exponovaná hranica medzi arpádovským Uhorskom a priemyslovskými Čechami na dolnom toku rieky Moravy spôsobili, že v 11. storočí sa na Záhorí konštituovali včasnostredoveké vojenské kráľovské komitáty s centrami v Stupave a Šaštíne.¹³ V priebehu 12. a v prvej polovici 13. storočia (do tatárskeho vpádu) sa na Slovensku konsolidovali zahranično-politické a vnútorné pomery. Zahusťovalo sa osídlenie a dobudovávala sa cirkevná organizácia. V tomto období začali do redšie osídlených oblastí Spiša a hornatých oblastí stredného Slovenska, bohatého na výskyt rúd drahých kovov, prichádzať prví nemeckí (ale i iní) osadníci „hostia“, ktorí so sebou prinášali nielen nové právne zvyklosti, ale najmä vyspelejšie výrobné techniky v baníctve a hutníctve. Rozvíjali sa remeslá a obchod, sústreďujúce sa do zárodkov neskorších stredovekých miest. Záujem na ich vzniku a hospodárskej prosperite mal predovšetkým panovník, lebo mu z nich plynuli nemalé príjmy. Neskôr opevnené mestá predstavovali reálnu protivaľhu rastúcej moci šľachty; zároveň boli dôležitými obranyschop-

10 KRISTÓ, Gy.: *Die Arpaden Dynastie*. Budapest : Corvina, 1993, s. 7-52.

11 CHALOUPECKÝ, V.: *Staré Slovensko*. Bratislava 1923, s. 56-116. MAREK, M.: *Cudzíe etniká na stredovekom Slovensku*. Martin : Matica slovenská 2006.

12 KUČERA, M.: *Slovensko po páde Veľkej Moravy*. Bratislava 1974; ČAPLOVIČ, D.: *Včasnostredoveké osídlenie Slovenska*. Bratislava : Academic Electronic Press, 1998, s. 189-207.

13 SEDLÁK, V.: Die älteste Besiedlung des Komitates Bratislava. In: *Studia historica slovacae*, roč. XVIII, 1994, s. 30-62. V nasledujúcich storočiach tu dochádza k lokačnému posunu zo Stupavy na hrad Pajštún a zo Šaštína na hrad Holíč.

nými bodmi situovanými na diaľkových komunikáciách. Ešte pred tatárskym vpádom dostali mestské výsady Trnava, Banská Štiavnica, Krupina, Zvolen, Starý Tekov.¹⁴

Ničivý tatársky vpád v rokoch 1241 – 1242 prerušil sľubný vývoj hospodárskeho a mestotvorného procesu na Slovensku a zároveň preukázal, že vojenská obrana pohraničného konfinia, spočívajúca na systéme pohraničných zásekov a zatarasov, sa ukázala ako nedostačujúca. Hlavný prúd tatárskeho vojska pod vedením Batu chána, po prekročení východokarpatských priesmykov 11. apríla 1241 v bitke pri rieke Slanej porazil narýchlo postavené kráľovské vojsko a pokračoval v ťažení na Budín a do Zadunajska. Oveľa väčšie nebezpečenstvo predstavoval druhý voj tatárskeho vojska pod vedením Ordu chána, ktorý cez Moravu pri Trenčíne prenikol na juhozápadné Slovensko. Tatárskemu náporu odolali iba dobre opevnené hrady s kamennými stavbami v Trenčíne, Nitre, Bratislave, Komárne, Filakove a v abovskom Novohrade. Južné, ale najmä celé juhozápadné Slovensko bolo až do leta 1242 vystavené napospas pustošeniu a plieneniu tatárskych vojsk. Zostala po nich zničená a takmer vyľudnená krajina.¹⁵

Po odchode Tatárov z Uhorska kráľovský dvor, poučený neblahými skúsenosťami ich ničivého vpádu, prikočil k zásadnej prestavbe obranného systému kráľovstva. Nová bezpečnostná koncepcia spočívala v posilnení jestvujúcej a v budovaní ucelenej sústavy nových kamenných hradov na hraniciach a vo vnútrozemí Uhorska. K panovníkovi, ktorý komitátne hrady prestaval na skutočné kamenné pevnosti, sa ako stavebníci nových kamenných hradov a hrádkov pripojili predstavitelia významných šľachtických rodov. Sieť kamenných hradov od druhej polovice 14. storočia, ale najmä od začiatku 15. storočia, dopĺňali kamenné i tehlové obranné múry kráľovských a zemepanských miest. Umožňoval to najmä Malý dekrét kráľa Žigmunda Luxemburského z roku 1405, ktorý vznikol zo snahy kráľa získať v mestách spojenca proti uhorským magnátom a vytvoriť jednotný mestský stav kráľovských miest ako hlavnú oporu panovníckej moci. Panovník mal záujem na budovaní opevnených miest aj preto, lebo krajina potrebovala strediská obrany krajiny, k čomu ho donútil aj predchádzajúci tatársky vpád v rokoch 1241 – 1242, keď zahynula asi tretina obyvateľstva. Vo všeobecnosti však stredoveké mestá na Slovensku takmer zásadne vznikli na miestach so strategickou polohou, ktorá ich predurčovala nielen na plnenie obranných, ale aj hospodárskych (výrobných), prípadne administratívnych funkcií. Mestá zakladali na prírodou prihodných miestach, kde sa zvyčajne križovali dopravné cesty s predpokladmi vzniku trhov na tovarovú výmenu. Tu však treba jednoznačne zdôrazniť, že vznik stredovekých miest nebol čisto nemeckým fenoménom, keďže predpoklady pre vznik mestského života tu boli už predtým. Nemecká kolonizácia a zavádzanie nemeckého mestského práva však urýchlili mestotvorný proces, čím sa staré hospodárske osady aj z právnej stránky pozdvihli na úroveň vtedajšieho európskeho mesta. Pred 13. storočím sa obrana krajiny opierala predovšetkým o hrady, ktoré boli hospodárskymi, správnymi aj vojenskými centrami žúp. Obrana sa ďalej opierala o systém strážnych krajinských brán, zásekov (z dreva a kamenia) a o systém strážnych osád. Úlohou strážnych osád nebolo nepriateľa definitívne zastaviť, ale sledovať jeho pohyby, informovať o nich najbližší hrad, napádať menšie skupiny nepriateľa a usilovať sa čo najviac zdržiavať nepriateľa v jeho postupe. Tieto osady už pred tatárskym vpádom začínali strácať svoj pôvodný význam a celý obranný systém sa začínal opierať o hrady s ka-

14 MARSINA, R.: K vývoju miest na Slovensku do začiatku 15. storočia. In: *Historický časopis*, roč. 21, 1973, č. 3, s. 330–356. Pozri tiež SEGEŠ, V.: Hlavné črty zastoja miest na Slovensku v uhorskom stredovekom vojenstve. In: *Vojenská história*, roč. 2, 1998, č. 1, s. 3–20.

15 KRISTÓ, Gy.: *A tatárjás emlékezete*. Budapest: Corvina, 1988. ULIČNÝ, F.: Vpád Mongolov na Slovensko v roku 1241. In: *Vojenská história*, roč. 8, 2004, č. 3, s. 3–21

menným opevnením.¹⁶ Takto vybudovaný obranný pevnostný systém Uhorska v podstate pretrval až do obdobia akútnej tureckej expanzie v polovici 16. storočia smerujúcej z dunajského priestoru severným smerom proti tokom slovenských riek. Obranný systém Uhorského kráľovstva do obdobia tureckého nebezpečenstva tvorili na tangovaných cestných smeroch hrady a múrmi opevnené privilegované mestá. Bola to pevnostná koncepcia, ktorá bola budovaná proti útokom nepriateľov zo všetkých svetových strán, pričom pevnostné body, či už stredovekých hradov alebo stredovekých miest, boli zákonite situované na hlavných alebo regionálnych trasách stredovekých ciest. Vlastne každý pevnostný bod bol naviazaný na stredoveké cesty. Ich komunikačná frekvencia mala priamy vplyv na zvyšovanie alebo znižovanie obranného významu hradov a stredovekých miest priamo v priestore krajiny. Pevnostne boli chránené najmä vstupy do krajiny na dnešnej západnej a severnej štátnej hranici Slovenskej republiky, ktoré až do roku 1918 tvorili vlastne štátne hranice Uhorského kráľovstva. Už počas tatárskeho vpádu sa ukázalo, že ich útoku najlepšie odolávali kamenné stavby. Koncom 13. storočia, po zlých skúsenostiach počas uhorsko-českých vojen a druhého vpádu Tatárov na Spiš, začali panovníci udeľovať povolenia opevniť mestá kamennými hradbami. Najstaršiu správu o povolení stavby mestského opevnenia máme z roku 1292; povolil ho český a poľský panovník Václav II. Podolíncu v základnom privilégii. V deväťdesiatych rokoch 13. storočia, teda za vlády Ondreja III., začala sa opevňovať Bratislava a pravdepodobne aj Košice, Trnava a Levoča. V 14. storočí sa začala opevňovať Rimavská Sobota (po roku 1334), Kežmarok (asi roku 1348), Bardejov (po roku 1352), Skalica (po roku 1372), Prešov a Beckov; v 15. storočí Sabinov (po roku 1405), Trenčín (po roku 1412) a Kremnica (spomínané roku 1441). Nové Mesto nad Váhom opevnili narýchlo valmi zo strachu pred vpádom husitov. Viaceré mestá na strednom Slovensku, konkrétne Banská Štiavnica, Zvolen, Krupina, Pukanec, Brezno, ale aj Spišská Nová Ves a východoslovenské banské mestečky, boli po celý stredovek bez opevnenia. Pravdepodobne sa predpokladalo, že do hôr stredného a východného Slovenska sa vonkajší nepriateľ nedostane.¹⁷

Obdobie 2. polovice 13. a začiatku 14. storočia v Uhorsku by sa s istým nadsadením dalo označiť aj ako obdobie fortifikačnej revolúcie¹⁸, pretože v tomto období sa na západných a severných hraniciach Slovenska, ako aj na frekventovaných dopravných tepnách smerujúcich do vnútrozemia dnešného Slovenska, vybudovala mohutná sieť hradov a opevnených miest, ktorá s určitými modifikáciami pretrvala do tureckej expanzie v 2. polovici 16. storočia. Treba zdôrazniť, že od tatárskeho vpádu do moháčskej katastrofy (1526), prioritným záujmom uhorskej štátnej moci bola obrana hraníc kráľovstva pred vpádom nepriateľského vojska, najmä zo západného a severného smeru, teda zo strany od českého a poľského kráľovstva. Po Moháči sa aktivizoval južný strategický smer spojený s osmanskou expanziou, proti ktorej bol vybudovaný pevnostný val postavený na juhu dnešného územia Slovenska. Bolo to však už v období zmenenej taktiky a stratégie vedenia vojenských operácií s masívnejším nasadzovaním palných zbraní, medzi ktorými začalo dominovať poľné a pevnostné

16 KLEIN, B. – RUTTKAY, A. – MARSINA, R.: *Vojenské dejiny Slovenska I. Stručný náčrt do roku 1526*. Bratislava : Ministerstvo obrany SR 1993, s. 136. MAREK, M.: *Cudzí etniká na stredovekom Slovensku*. Martin : Matica slovenská 2006, s. 260-344.

17 ŠÁŠKY, L.: *Kamenná krása našich miest*. Martin : Osveta 1981, s. 80. Pozri tiež: PISOŇ, Š.: *Hrady, zámky a kaštiele na Slovensku*. Martin 1973. POLLA, B.: K problematike začiatkov miest z hľadiska historickej archeológie. In: *Historické štúdie XIX*, 1974, s.5-20. ZALČÍK, T.: *Urbanizmus stredovekého mesta na Slovensku*. Bratislava 1973.

18 Toto špecifické terminologické spojenie je použité v publikácii: SEGEŠ, V.: *Od rytierstva po žoldnierstvo. Stredoveké vojenstvo v Uhorsku so zreteľom na Slovensko*. Bratislava : Ministerstvo obrany 2004, s. 99.

delostrelectvo. Na západnom Slovensku však v časovom rozpätí 13. – 15. storočia bola evidentná snaha Uhorského kráľovstva vybudovať proti vojenským útokom zo západu obrannú pevnostnú líniu s maximálnou dôraznosťou využitia geografického reliéfu terénu. Systém hradov postavených na úbočiach Malých a Bielych Karpát z oboch strán, mal sťažiť priechodnosť pohorí postavením stredovekých pevnostných bodov práve na tangovaných cestných prechodoch vedúcich z oblastí pri toku Moravy a Dunaja k rieke Váhu. V skutočnosti možno na západnom Slovensku identifikovať niekoľko pevnostných línií, ktoré kopírujú geografické determinanty. Prvá línia kopírovala tok rieky Moravy, na ktorom zo severu stálo opevnené mesto Skalica, ďalej to bol hrad Holíč a najjužnejšie na brale nad sútokom Moravy s Dunajom to bol hrad Devín. Druhá opevnená línia sa začínala tiež hradom Devínom, pokračovala západnými úbočiami Malých Karpát k Stupave (tu v stredoveku bol tiež hrad najskôr na mieste dnešného kaštieľa), resp. nad Borinkou, hradom Pajštúnom, a ďalej severovýchodným smerom pokračovala ďalej k Plavečskému hradu.¹⁹ Táto opevnená línia cez hrad Ostrý Kameň a Korlátka vyústila v Jablonici, dôležitom pevnostnom a komunikačnom uzle na českej ceste. Táto obranná línia ďalej pokračovala hradom Branč a hradom Čachtice do údolia Váhu. Na pravom brehu Váhu ďalej severnejšie postavili hrady Súča, Vršatec, Lednica a (Považská) Bystrica. Tieto hrady zároveň kontrolovali cesty vedúce z údolia Váhu cez hory na Moravu. Táto pravobrežná obranná línia na rieke Váh pokračovala proti jeho toku k Budatínskemu hradu na sútoku Kysuce a Váhu. Pravobrežnú vážsku obrannú líniu uzatváral Starý hrad v Strečnianskej tiesňave.²⁰

Podobne aj východné podhorie Malých Karpát sledovala obranná pevnostná línia, ktorej začiatok možno nepochybne stotožniť s mohutným opevnením Bratislavského hradu a samotného mesta Bratislavy, ktorá už v 14. storočí bola obohnaná kamenným mestským múrom.²¹ Táto vnútorná pevnostná línia od Bratislavy pokračovala ďalej severovýchodným smerom pozdĺž strmých úbočí Malých Karpát k opevnenému mestu Svätý Jur a k hradu Biely Kameň, ktorý kontroloval cestu cez Malé Karpaty, popod hrad Pajštún a ďalej na Stupavu. Pevnostná línia od Svätého Jura ďalej sledovala východné úbočia Malých Karpát na mestskými múrmi opevnený Pezinok (so stredovekým hradom) a na Modru. Odtiaľto táto pevnostná línia smerovala na hrad Červený Kameň, hrad Smolenice a Trstín, kde vyúsťova-

19 Problematiku tejto vojenskej obrannej línie pozri v práci: SEDLÁK, V.: Die älteste Besiedlung des Komitates Bratislava. In: *Studia historica slovacae XVIII.* (1994), s. 34-38, 58-59.

20 K fortikačnej a historickej genéze všetkých hradov na Slovensku bližšie pozri staršiu, doteraz neprekonanú syntetickú prácu: FIALOVÁ, H. – FIALA, A.: *Hrady na Slovensku*. Bratislava 1966. Zaujímavé genealogické súvislosti k stredovekým hradom na Slovensku najnovšie podáva SEGEŠ, V.: Od rytierstva., ref. 3, s. 100 „Na Slovensku napríklad už v druhej polovici 13. storočia predkovia svätajurských a pezinských grófov vystavali hrady v Svätom Jure (Biely Kameň), Pezinku, Čeklísi (dnes Bernolákovo). Hlohovecká vetva Abovcov obnovila hrad Hlohovec a postavila hrady Branč a Dobrá Voda. Kazimír z rodu Hont-Poznanovcov a jeho synovia boli stavebníkmi Čachtického hradu a hradu v Bojniciach a Prievdizi. Ivankov syn Ondrej z toho istého rodu vystavil hrad Gýmeš (Jelenec) pri Nitre a Znievsky hrad v Turci. Staviteľom hradu Uhrovec bol pravdepodobne trenčiansky župan Baš. Čákovci postavili hrady na Ponitří hrady v Topolčanoch a Oponiciach. Predkovia Balašovcov postavili hrady Budatín a Lietavu na Považí a Modrý Kameň v Novohrade. Vincent a Peter z rodu Bánčovcov vystavali hrad Šášov na Pohroní. V Honte členovia bzovíckej vetvy Hont-Poznanovcov prebudovali hrad Litava (Čabrad). V Novohrade postavili páni z Lučence hrad Divín. V Gemeri popri Muráň, ktorý bol kráľovským hradom, vznikol hrad v Krásnej Hôrke, patriaci predkom Bebekovcov, hrad Brzotín patriaci Mariášovcom, Hodejovský hrad patriaci Ratoldovcom, a hrad Kameňany, ktorý postavil Detrik z rodu Ákošovcov. Abovci postavili hrady Drienov a Slanec. V Šariši postavili páni z Brezovice hrad v Kamenici, členovia rodiny Bakšovcov hrad Solivar a župan Detrik Plavečský hrad. V Zemplíne šľachtici z Trebišova a Michaloviec vystavali hrady Parič-Trebišov a Tílavu“.

21 Bližšie pozri VYČISLÍK, A.: *Vojenské pamiatky Bratislavy*. Bratislava 1974.

la na Českej ceste. Pevnostná línia z Trstína ďalej pokračovala cez hrad Dobrá Voda k hradu Čachtice, ktorý už nesporne leží v širšom údolí Váhu.²²

Časová špecifikácia budovania obranných systémov na území Slovenska vo viacstoročnom vývoji pevnostného staviteľstva od ničivého tatárskeho vpádu ukázala, že práve kamenné hrady najúspešnejšie odolávali mobilným oddielom drancujúceho nepriateľa. Preto po tatárskom vpáde došlo k vybudovaniu veľkého počtu nových kamenných hradov a k prebudovaniu opevnení starých hradov. Stavebníkom bol väčšinou kráľ a s povolením panovníka bohatí feudáli. Pretože sa následne očakával ďalší vpád Tatárov (označovaných aj Mongolmi), výsledkom tejto horúčkovitej stavebnej činnosti bola mohutná sieť hradov, z ktorých prevažná väčšina pôvodne patrila kráľovi, neskôr postupne stále viac aj bohatým svetským, a menej aj cirkevným veľmožom. Sieť hradov bola ešte doplnená kamennými hradbami slobodných kráľovských miest a menšími mestami zväčša len s palisádovým opevnením, so zemným násypom a s vodnou priekopou. V rámci vtedajších vojenských zvyklostí sa predpokladalo, že nepriateľ pri svojom postupe musí postupne dobýjať všetky opevnené miesta, nevynímajúc ani hrady a mestá. Dobýjanie týchto pevnostných bodov podľa vtedajších vojenských zásad malo spôsobiť spomalenie postupu nepriateľských síl do centrálnych častí krajiny a ich rozdrobenie, čo následne malo vyvolať oslabenie údernej sily nepriateľských vojsk. Medzi ostatné krajinské fortifikácie na Slovensku by sa ešte mohli zaradiť aj niektoré kláštory (napríklad v Jasove či Hronskom Beňadiku), ako aj zopár veľkých kostolov, ktoré v prípade nebezpečenstva poskytovali útočisko najmä vidieckemu obyvateľstvu. Teórie vojenských zásad však neraz preverovala akútnosť vpádov vojsk nepriateľa z nečakaného smeru, čo v realite života overovalo obranyschopnosť pevnostných bodov. Treba tiež povedať, že v časoch nepokojných, ako to bolo na konci 13. a na začiatku 14. storočia v časoch feudálnej anarchie hrady často a nedobrovoľne menili majiteľov. Obdobný stav bol príznačný aj pre druhú tretinu 15. storočia, keď sa v hornom Uhorsku načas usadili husiti a po nich jiskrovci a bratrci.²³

V zásade však najmocnejšie stredoveké hrady a opevnené mestá kopírovali trasy hlavných diaľkových stredovekých ciest, ktoré prechádzali územím Slovenska. V tomto období sa doosídľovali pohraničné oblasti po celom obvode západných a severných hraníc dnešného územia Slovenska, čo znamenalo nielen zmenšenie pohraničného lesného pásu, ale aj zahusťovanie a komunikačnú frekventovanosť lokálnych a regionálnych ciest. Na trasách týchto ciest vznikali tiež hrady a pevnostné body, ktoré dotvárali obranný systém uhorského štátu. V stredovekom období Slovenska vznikli na jeho území dôležité komunikačné uzly, ktoré v podstate pretrvali do súčasnosti. Základným komunikačným uzlom západnej časti Uhorského kráľovstva (ako aj dnešnej Slovenskej republiky) sa stala Bratislava. Význam tohto bodu ako dôležitej komunikačnej križovatky vzrástol najmä po moháčskej bitke, keď sa Bratislava stala hlavným mestom Uhorského kráľovstva. Bratislava bola dôležitou stanicou na európskej komunikačnej spojnici, ktorá viedla nielen po oboch brehoch Dunaja, ale aj po samotnej rieke, ktorá spájala západ s východom a naopak. Zo samotnej Bratislavy sa lúčovite rozbiehali nemenej významné cesty všetkými smermi. Najdôležitejšia bola práve dunajská cestná magistrála, ktorá pri Bratislave brodom, neskôr mostom prekonávala tok

22 Fortifikačný význam spomenutých hradov pozri v spomenutej práci FIALOVÁ, H. – FIALA, A.: *Hrady na Slovensku*. Bratislava 1966.

23 K všeobecným dejinám Slovenska pozri syntetické state: *DEJINY SLOVENSKA I*. Bratislava : Veda 1986, s. 386-477. MARSINA, R.: *Vývoj správy miest v stredoveku*. In: *Vývoj správy miest na Slovensku* (Zborník, zost. Marsina, R.), Martin : Osveta 1984, s. 21-49; VARSÍK, B.: *Vznik a rozvoj miest na Slovensku v 13. a 14. storočí*. In: *Historický časopis*, s 6, 1958, č. 2, s. 163-201.

Dunaja, aby po jeho pravom brehu smerovala proti jeho toku do Viedne a ďalej do západných krajín. Východným smerom cez Prievoz a Dunajskú Stredú viedla dunajská cestná magistrála naprieč Žitným ostrovom do Komárna, potom do Budína a po toku Dunaja ďalej k brehom Čierneho, Marmarského a Egejského mora. Dunajskú cestu na území Slovenska zabezpečoval hlavne Bratislavský hrad; pri vedľajšej ceste z Bratislavy na Záhorie mal strážnu funkciu Stupavský hrad, neskôr Pajštún, ďalej na severozápade zase Plavečský hrad. Od Dunajskej cesty, spojnice – magistrály európskeho významu, sa priamo v Bratislave lúčovite rozbiehala cesta vedúca jednak k hradu Devín a k rieke Morave a jednak cesta vedúca priamo cez Stupavu na Holíč alebo Skalicu, aby smerovala ďalej do Brna a Prahy v českých krajinách. Ďalšia cesta viedla z Bratislavy severovýchodným smerom po východnom úbočí Malých Karpát cez Svätý Jur, Pezinok a Modru, aby sa buď v Trnave alebo v Trstíne pripojila na českú cestu. Treba zdôrazniť, že trasu akejkoľvek priechodnej cesty cez pohorie Malých Karpát strážil z východnej alebo západnej strany pohoria pevnostný bod, popri ktorom alebo priamo cezeň prechádzala cesta.²⁴

Pôvodná obranná línia hradov, ktorá sa pred 13. storočím tiahla pozdĺž ľavého brehu Váhu, sa po tatárskom vpáde presunula na jeho pravý breh a viac na západ. Túto novú obrannú líniu tvorili novopostavené hrady Červený Kameň, Dobrá Voda, Čachtice, Súča, Vršaťec, Lednica a (Považská) Bystrica, ktoré z veľkej časti kontrolovali aj cesty prechádzajúce na druhú stranu pohorí. Okrem Hrozenkovského priesmyku sa v moravsko-slovenskom priestore stala frekventovanejšou aj cesta cez Vlársky priesmyk. Ťažiskové líniové obranné pásmo hradov proti útokom z českej strany bolo aj naďalej na ľavom brehu Váhu a k starým mohutným hradom (Trenčín, Beckov, Hlohovec, Šintava) pribudli aj viaceré novopostavené ako Temätín, Košeca a Hričov. Cestu zo Sliezska na Slovensko už od polovice 13. storočia strážil hrad Budatín naproti mestu Žilina a postavený nad sútokom Kysuce s Váhom. Starý hrad kontroloval Strečniansku úžinu na pravom brehu, neskôr to bol hrad Strečno, postavený na ľavom brehu Váhu. Strážcom oravskej cesty do Maľopolska bol obranne dobre vybavený Oravský hrad, ktorý postavili pomerne hlbšie vo vnútrozemí, lebo hraničnou stanicou medzi Poľskom a Uhorskom už v polovici 13. storočia bol Tvrdošín. Pre neschodnosť terénu neprechádzali cez Západné a Vysoké Tatry nijaké významnejšie cesty severojužného diaľkového smeru. Zdá sa, že jedinou výnimkou v tomto smere je Liptovský Starhrad, ktorý postavili na južných úbočiach Chočských vrchov, ako strategický bod na obranu predpokladanej strategickej (skôr spravodajsko-kuriérnej, pozn. B. K.) cesty medzi Oravou (Oravským hradom) a Zvolenom ako centrom Zvolenského kráľovského komitátu, do ktorého zhruba až do polovice 14. storočia patril tak Liptov, ako aj Orava²⁵. Východný uzáver Liptovskej kotliny strážil hrad Liptovský Hrádok.

Najdôležitejšou spojnicou počas celého stredoveku medzi Uhorskom a Poľskom bola tzv.

24 Ako príklad symbiózy medzi pevnostnými bodmi a cestou možno použiť hrad Biely Kameň nad Svätým Jurcom z východnej strany a hrad Pajštún nad Borinkou zo západnej strany. Oba hrady postavili pri vyústení cesty z pohoria na rovinu, takže dobytie hradu bolo podmienkou slobodného priechodu a pokračovania cesty. Podobnú symbiózu možno tiež vidieť pri hrade Korlátka nad Cerovou zo západnej strany a hradom Smolenice pri Trstíne na trase českej cesty z východnej strany.

25 Ináč totiž ťažko zdôvodníme veľkoryso koncipované založenie Partizánskej (Nemeckej) Lupče v Liptove ako severného pendanta Slovenskej Lupče s kráľovským hradom na Pohroní, ktorú ešte v 13. storočí panovník obdaril rozsiahlymi výsadami. Nazdávame sa, že až v 14. storočí sa presadil strategický a hospodársky smer cesty z Banskej Bystrice cez sedlo Šturec na Ružomberok a ďalej pod Likavským hradom na Oravu, resp. na Oravský hrad. Cesta zo Zvolena cez Banskú Bystricu a pohrónskú Slovenskú Lupču po prechode hrebeňa Nízkyh Tatier vyústila v bývalej Nemeckej (dnes Partizánskej) Lupči v Liptove. Cesta po prechode cez rieku Váh ďalej najkratším smerom viedla popod Liptovský hrad na Oravský hrad ako sídlo kráľovskej moci na Orave.

poľská cesta, ktorá viedla z Košíc údolím Hornádu a Popradu cez spišské mestá Levoču a Kežmarok alebo Torysy cez Prešov a Sabinov. Pohraničnými obrannými hradmi tu boli Lubovniansky, Plavečský a hlbšie Šarišský hrad a vo vnútrozemí to boli opevnené mestá Kežmarok, Levoča, Sabinov a Prešov. Osobitné miesto v obrannom systéme Uhorského kráľovstva zaujíma vojensky mocný a strategicky príhodne postavený Spišský hrad. Až koncom 14. storočia sa frekventovanejšou stala trasa na Bardejov, na ktorej významnú obranno-strážnu funkciu malo práve opevnené mesto Bardejov s predsunutým Zborovským hradom, ďalej na východ to boli hrady Čičava a Brekov.²⁶

Vonkajšie obranné línie hradov na západnom a severnom Slovensku dotvárali stavby mocných hradov, ktoré sa budovali hlbšie vo vnútrozemí, zvyčajne pri križovatkách dôležitých ciest severojužného alebo západovýchodného smeru. V stredoveku sa na západnom Slovensku okrem Bratislavy vyvinul dôležitý komunikačný uzol v Trnave, Senici, Trenčíne a najsevernejšie v Žiline. Východnejšie to bola Sereď a hlavne Nitra, ktorej význam zo stredovekých čias pretrval vlastne až do súčasnosti. Pozornosť komunikačného uzla na strednom Slovensku si zasluhuje tiež Prievidza, Banská Bystrica a Zvolen, Rimavská Sobota a Poprad. Na východnom Slovensku úlohu centrálného komunikačného uzla nesporne plnila metropola východu Košice, ďalej to bol Prešov a Michalovce. Ale pri hodnotení komunikačného významu jednotlivých miest treba zobrať do úvahy, že všetky spomenuté stredoveké mestá boli síce samostatné obranné jednotky a mohli sa dlhý čas efektívne brániť proti útoku nepriateľských vojsk, jednako boli odkázané na koordináciu postupu s inými stredovekými mestami, resp. sa spoliehali na vojenskú silu stredovekých hradov, ktoré ich obklopovali. Tento jav bol zvlášť signifikantný počas vpádov husitských vojsk, jednak na západné a stredné Slovensko, hlavne však na Spiš a východné Slovensko.²⁷

Z hľadiska stredoeurópskych dejín boli vojenské stretnutia s husitmi, jiskrovcami a bratníkmi v 15. storočí na území Slovenska lokálnymi bojmi medzi ústrednou mocou a agresormi (ničomníkmi), ktorí sa násilným spôsobom zmocňovali hmotných a nehmotných majetkov obyvateľstva Uhorského kráľovstva. V tejto súvislosti však treba povedať, že tieto boje nepresiahli, napriek svojej miestnej nezmierniteľnosti a ničivosti regionálny rozmer, nikdy nenadobudli masový charakter vojny a v zásade sa priestorovo obmedzovali na jednu, prípadne dve – tri stolice. Na čoraz dôležitejší strategický význam územia Slovenska v 2. polovici 15. storočia poukazuje aj zriadená funkcia kráľovského kapitána, horných častí Uhorska. Poslaním a cieľom tejto funkcie (ustanovizne) bola koordinácia a riadenie obrany proti zahraničným agresorom a vnútorným nepriateľom, najmä proti jiskrovcom a bratníkovi na území hornouhorských (čiže vlastne slovenských) stolíc. Hornouhorský kapitán riadil a koordinoval vojenskú činnosť na tomto území, pričom logisticky zabezpečoval od komplexného finančného zabezpečenia po technickú a stavebnú činnosť všetky práce spojené s vojenskou aktivitou na tomto území. Jeho základnou úlohou však bola efektívna likvidácia nepriateľských vojsk, ich pevností, posádok a poľných táborov,²⁸ čo sa podarilo až v prvom decénií vlády Mateja Korvína (1458 – 1490). Vlastne celé obdobie 14. storočia až do definitívneho vyhladenia bratrického vojska Matejom Korvínom možno považovať v Uhorsku za

26 VARSÍK, B.: *Husitské revolučné hnutie a Slovensko*. Bratislava 1965. SLIVKA, M.: Stredoveká cestná sieť na východnom Slovensku a jej determinanty. In: *Slovenská numizmatika* XI. Bratislava : Veda 1990, s. 83-113.

27 POLLA, B. – SLIVKA, M.: Husiti, jiskrovci a bratníci na východnom Slovensku vo svetle archeologického bádania. In: *Archeologia historica* 5, 1980, s. 69-103.

28 SEGEŠ, V.: Od rytierstva..., ref. 3, s. 101-102.

zvlášť nestabilné obdobie, ktoré možno prirovnať len k pretrvávajúcej občianskej vojne. Pri tom väčšina vojenských akcií sa odohrala práve na území Slovenska.

Po dobytí Konštantínopola (dnes Istanbul v Turecku) roku 1453 sa prioritným nepriateľom Uhorského kráľovstva stala Osmanská ríša, ktorá krajinu smrteľne ohrozovala z južného geostrategického smeru. Hrozba osmanského (tureckého) nebezpečenstva pre Uhorsko (a tým aj pre celý európsky kontinent) však bola evidentná už od 2. polovice 14. storočia. Spečatila ho osudová bitka na planine Kosovho poľa dňa 15. júna 1389 a obsadenie Tarnova (1393), hlavného mesta Bulharského kráľovstva. Do povedomia Európy, a zvlášť južných Slovanov, sa však zapísala krutá bitka na Kosovom poli (Kosovo), v ktorej turecké vojská sultána Murada I. (1359 – 1389) napriek statočnému odporu rozprášili a z veľkej časti pobili kresťanské vojsko, ktorému velil najsilnejší zo srbských kniežat Lazar Hrebeljanovič (1371 – 1389). Lazar proti Turkom postavil vojsko zo širokého spojenectva. V bitke na srbskej strane bojovali Bulhari, Bosniaci, Chorváti, Albánci a menšie jednotky z Valašska a Uhorska.²⁹ Aj v roku 1396 v bitke pri Nikopoli Turci na hlavu porazili veľkú európsku krížovú výpravu, ktorú proti nim zorganizovali pápež a uhorský kráľ Žigmund Luxemburský, a v ktorej padol výkvet francúzskeho rytierstva. Bitka na Kosovom poli nebola ojedinelou tragédiou, ale len jednou z etáp tureckého rozmachu. V povedomí srbského národa však bitka na Kosovom poli pretrvala ako rozhodujúca porážka, ktorá na stáročia ukončila jeho štátnosť. Zlú povesť Kosovho poľa dokonala na tom istom mieste porážka koalície kresťanov vedených uhorským vojvodom Jánom Huňadym od Turkov v roku 1448.³⁰ Ďalšie územné zisky na Balkáne dosiahli Turci aj za vlády Mateja Korvína (1458 – 1490), čomu zodpovedalo aj budovanie pevnostných obranných línií na južnej hranici Uhorského kráľovstva. Pevnostné línie sa zdokonalili po roku 1479, keď tu boli vytvorené tri obranné jednotky. Na čele prvej, juhozápadnej oblasti bol chorvátsko-slavónsky bán; velenie nad druhou strednou oblasťou mal hlavný dolnouhorský kapitán a zároveň temešský župan, ktorému podliehalo viacero južných stolíc. Tretiu, juhovýchodnú obrannú oblasť na čele so sedmohradským vojvodom a sikulským županom, tvorilo Sedmohradsko, kde sa prirodzeným obranným prvkom stal predovšetkým vysokohorský a husto zalesnený karpatský masív, a nie sieť hradov ako v predchádzajúcich prípadoch. V prvej vonkajšej a s Osmanmi hraničiacей línii boli (od východu na západ) tieto hlavné hrady a pevnosti: Turnu-Severín, Belehrad, Šabac, Srebrenik, Jajce, Knin, Klis, Skardin. Zhruba 50 až 150 kilometrov severnejšie sa tiahla vnútorná obranná línia, ktorú tvorili hrady Karansebeš, Lugoš, Temešvár, sriemske hrady a tvrdze, ďalej Petrovaradin, Banja Luka a Bihač.³¹

Aj z povedaného vyplýva, že dvory všetkých uhorských panovníkov v 14. a 15. storočí si s plnou vážnosťou uvedomovali naliehavé nebezpečenstvo plynúce z rastúcej osmanskej expanzie číhajúcej na južných hraniciach Uhorska. Treba však konštatovať, že zostalo len pri slovných proklamáciách, skutočné činy ďaleko zaostávali za proklamovanými heslami. Vo vtedajšej Európe nebolo mocenskej ani geopolitickej sily odvrátiť, resp. vojensky zvrátiť hroziace turecké nebezpečenstvo. Pokusy vojensky poraziť turecké vojsko na území Osmanskej ríše sa takmer všetky skončili porážkami a nezdarom, lebo turecké vojsko bo-

29 Výsledok kosovskej bitky neovplyvnil ani zúfalý čin jedného zo srbských veliteľov Miloša Obiliča, ktorý sa počas bitky nechal doviest pred sultána Muráda s tvrdením, že chce Lazara zradiť. Keď sa však k Murádovi priblížil, preklal ho dýkou. Smrť ich vodcu však Turkov nezneistila, iba ich ešte viac rozzúrila. Velenie okamžite prevzal Muradov energický syn Bajazid, ktorý víťazstvo dokončil. Knieža Lazar padol do zajatia a spolu s inými zajatcami ho popravili.

30 Dejiny Slovenska I. (1986), s. 404.

31 SEGEŠ, V.: Od rytierstva..., ref. 3, s. 103.

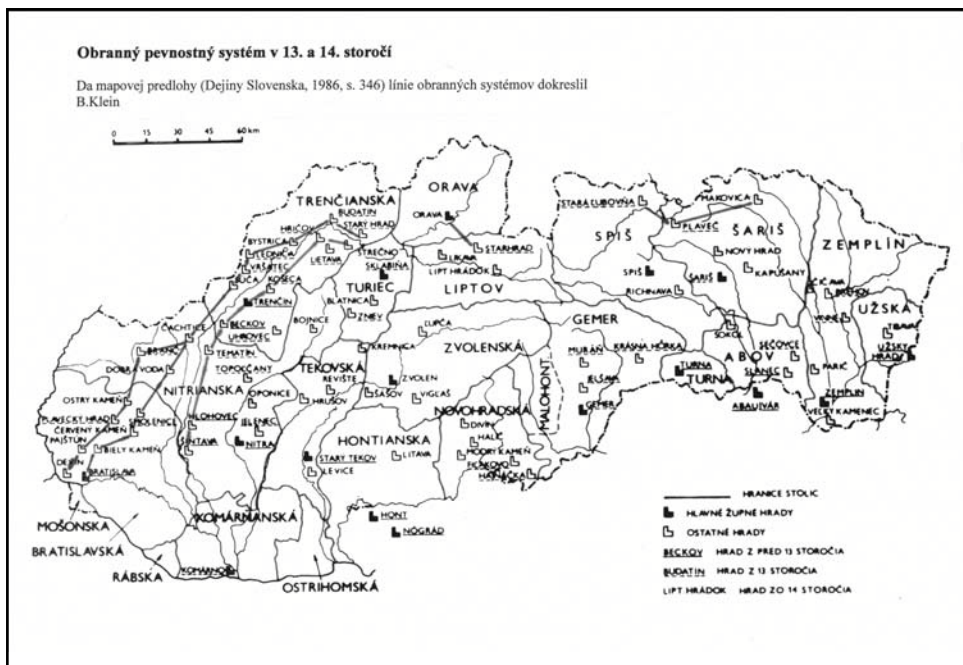
lo vždy početnejšie, lepšie zorganizované, vojaci mali dobrú výstroj, disciplínu i dobrú výzbroj, vrátane diel. Porážka balkánskych národov doviedla postupne tureckých dobyvateľov až na Slovensko. Dôsledky poltisícročia trvajúceho tureckého panstva boli pre balkánske národy obzvlášť tragické. Odklonili ich vývoj od európskeho rozmeru a výrazne zmenili etnické pomery na Balkáne. Preto sa zdá, že relatívne najpremýšľenejšiu a najpragmatickejšiu politiku proti Turkom uplatňoval uhorský kráľ Matej Korvín (1458 – 1490) tým, že proti Turkom používal stratégiu aktívnej obrany, ktorej výsledkom po uzavretí dohody roku 1483 so sultánom Bajezidom II. bol relatívny mier. Stratégiou aktívnej obrany dokázal Matej Korvín v posledných decéniách svojej vlády eliminovať tlak a expanziu Osmanskej ríše do Veľkej uhorskej nížiny. Po likvidácii vnútorného nepriateľa podnikol tri výpravy proti Osmanskej ríši, v ktorých dosiahol iba čiastočné úspechy. Práve Matej Korvín je historiografiami strednej Európy hodnotený veľmi kontroverzne, hlavne sa mu vyčíta, že uprednostnil účinnú politiku proti Českému kráľovstvu (obsadil Moravu, Sliezsko a Lužicu) a proti Rakúsku (obsadil Dolné Rakúsko s Viedňou a časť Štajerska) a zanedbal boj proti Turkom, čo údajne Osmanskej ríši umožnilo jej neskorší vojenský a územný rozmach. Negatívne hodnotenie Mateja Korvína zaznievalo (a zaznieva) najmä od českej a rakúskej hodnotiacej historiografie, čo sa v konečnom dôsledku dá aj pochopiť, lebo práve proti ich krajinám bola namierená jeho vojenská agresia s cieľom dosiahnuť na český a ríšsky stolec. Tieto osobné ciele sa mu však podarilo dosiahnuť len čiastočne. Matej Korvín dokonca presťahoval svoj dvor do Viedne, ktorá sa stala jeho sídelným mestom. Ale z rozboru dobových správ a hlásení zahraničných vyslancov o sile a zložení uhorského vojska možno vyvodit' poznatok, že na ťaženia a výpravy proti Osmanskej ríši kráľ Matej nasadzoval síce početnejšie, no čo do bojovej hodnoty menej kvalitné vojenské sily. Proti severným a západným susedom – Poliakom, Čechom, Rakúšanom – bojovali zasa menej početné, pritom však kvalitnejšie kontingenty, čiže najmä jazdeckto rytierskeho a polotažkého typu a obrnená pechota.³²

Obdobie po smrti Mateja Korvína charakterizuje v Uhorsku feudálna anarchia. Jeho nástupca Vladislav II. Jagelovský bol poddajným nástrojom v rukách najmocnejších uhorských feudálov, ktorí sa usilovali odstrániť reformy Mateja Korvína, najmä v oblasti dvorských úradov, organizácie vojska a krajinskej dane. Vnútropolitická situácia v Uhorsku bola príčinou, že sa nevenovala obrane krajiny patričnou pozornosťou, ba čo viac, šľachta nemala na obrane záujem. Za vlády nedospelého Ľudovíta II. Jagelovského (1505 – 1526) nielenže upadla ústredná kráľovská moc, ale sa aj značne rozkrádali kráľovské príjmy a majetky. Prehĺbili sa rozpory vnútri uhorskej šľachty, šľachtická opozícia sa na čele s Jánom Zápoľským chcela zmocniť vlády v krajine. Tento stav sa odrazil aj v hospodárskej oblasti, keď sa v rokoch 1524 – 1526 začali raziť neplnohodnotné mince. V takejto situácii mladý a neskúsený panovník ťažko mohol čeliť vzrastajúcemu tureckému nebezpečenstvu. Hospodársky a politický chaos uhorskej vládnúcej triedy dosahoval v tomto období vrchol, pričom Turci stáli na južných hraniciach Uhorska. V takýchto ťažkých pomeroch sa 29. augusta 1526 odohrala bitka pri Moháči, v ktorej bolo uhorské vojsko na hlavu porazené. V dôsledku tejto bitky našiel pri úteku svoju smrť aj uhorský panovník Ľudovít II. O porážku sa pričínal aj Ján Zápoľský, ktorý v úsilí získať uhorský trón, neprispel panovníkovi na pomoc, hoci mal početné vojsko. Krátko po porážke vypukla v Uhorsku medzi uchádzačmi o uhorský trón Ferdinandom Habsburským a Jánom Zápoľským občianska vojna, ktorej následky niesla najmä mestská chudoba a poddaní...

Postupom tureckých vojsk k Dunaju z južného geostrategického smeru sa kardinálne

32 SEGEŠ, V.: Od rytierstva..., ref. 3, s. 109.

zmenila geopolitická situácia aj na území dnešného Slovenska, čo našlo svoj odraz aj v budovaní nového obranného systému proti nebezpečnému osmanskému agresorovi. Ale to už je iná kapitola obrany územia dnešného Slovenska...

B. KLEIN: AUSBAU DER VERTEIDIGUNGSSYSTEME AUF DEM GEBIET DER SLOWAKEI BIS ZUM ENDE DES MITTELALTERS

In diesem Beitrag löst der Autor die Problematik der Aufbau von Verteidigungs-Systeme auf dem Gebiet der Slowakei bis zum Ende des Mittelalters. In der slowakische Historiographie beschäftigte sich mit dieser spezifische Problematik bis jetzt niemand, obwohl Erwähnungen zu dieser Problematik finden wir in vielen Werken. Autor diesen Beitrags charakterisiert den Verteigungs System wie eine Summe aller zielbewußt aufgebauten Festungen und Schutzvorrichtungen die aufgebaut waren zur Verteidigung einen bestimmten geographischen Raum und von einer militärischen Kraft mit eigene Struktur und Organisation der Verteigung verwehrt. Das Fundament aller Festbauten auf dem Gebiet der Slowakei bis zum Ende des Mittelalters war die Verlangsamung, eventuel Sperrung der vordringenden einer feindlichen Armee in das Innere Land und zu den zentralen Zentren. Daher war in der Vergangenheit das vorrangige Interesse der aller politischen Mächten in dem Gebiet der Slowakei, die Verteidigung der eigenen Außengrenzen von den feindlichen geostrategischen Richtungen, die oft in mehreren Linien kopiert den Boden tief in das Innere. Die Fortifikationsbauten dienten nicht nur zur Verteidigung des Gebietes der heutigen Slowakei, sie wurden normalerweise situirt auf den Spitzen der Bergen, an den ansteigenden Geländen, Fluss Terrassen, Inseln umgeben mit Wasser und anderen ähnlichen strategischen Standorten. Es ist erstaundlich, wie damals die Bauherren von Burgen und befestigten Standorten wussten meisterhaft und gründlich befestigte Burgen im Land verwenden,

die zusätzlich noch Verwaltungs, Wirtschafts und kaufmännischen Funktionen erfüllen, obwohl ihre Hauptaufgabe bestand in den militärischen Funktionen. Diese Fortifikationsbauten stehen dominierend im Gelände mit einem guten Blick ins Land, in der Nähe der Fern- und regionalen Straßen und natürlich in den erwarteten Richtungen der feindlichen Angriffen. Die grundlegende Annahmen für Fortifikationsbauten im Gelände waren: breite landwirtschaftliche Basis, genügend trinkendes Wasser, Baustoffe und spezialisierte Produktion des Handwerks.

Auf dem Gebiet der Slowakei sind im Bereich der Fortifikationsbauten bis zum Ende des Mittelalters zwei dominierende Verteidigungslinien kennbar. Die Erste geht zurück zu den römischen Legionen, die an dem linken Ufer des Donaustrahmes aufgebaut war. Es handelt sich um Festbauten oder Fortifikationsbauten die vor der Hauptlinie (Limes romanus) auf dem slowakischen Ufer der Donau stehen. Fragmente der römischen Fortifikationen sind bei den archelogischen Forschungen auf den Burgen Devín und Bratislava, wie auch im historischen Zentrum Bratislava ausgegraben. Eine einzigartige römische Festung ist in Iža bei Komárno gefunden, die archeologischen Forschungen bei dieser Festung dauern schon etliche Jahrzehnten.

Die zweite Festungslinie der Verteidigungssysteme befindet sich in der west Slowakei und sie ist noch heute in den Bauten oder Ruinen von mittelaltelichen Burgen und Schlösser an den östlichen und westlichen Hängen der Bergen Malé Karpaty sichtbar. Diese Linien waren erkenntlich nach dem Tatarischen Einfall in der zweiten Hälfte des 13. und im 14. Jahrhundert gegen österreichen und tschechischen Armeen von der westliche Richtung gebaut. Auf den westlichen Ausläufern Gebirge Malé Karpaty wurde als Fortsetzung des Devín Burges der Burg Pajštún bei Stupava gebaut. Nordlich von Burg Pajštún war der Burg Plaveč, Burg Scharfer Stein, Burg Korlátka, Burg Branč und endlich Burg Čachtice gebaut. Das ist die äussere Linie. Die innere Linie fortgeht auch an den östlichen Hängen der Berge Malé Karpaty und fangt am Burg Čachtice an und fortsetzt sich südlich zu dem Burg Dobrá Voda, weiter zum Schloss Smolenice, Burg Červený Kameň, Schloss Pezinok, Burg Biely Kameň bei Svätý Jur und schlieslich zu dem Burg Bratislava und mit Stadtmauern befestigte Stadt Bratislava. Die äussere Linie der Festungen zieht sich nordlich von dem Burg Čachtice zu dem Burg Súča, Burg Vršatec, Burg Lednice, Burg (Považská) Bystrica, Schloss Budatín und endet bei dem Burg Starý hrad in Strečianska tiesňava. Die Hauptverteidigungslinie im Vagtal zieht sich aber am linken Ufer des Flusses Vag mit Hauptburgen Trenčín, Beckov und Hlohovec. Diese Linie verdichten und verlängern noch die Burgen Šintava, Temätín, Košeca, Hričov und Strečno. Eingänge in die Slowakei von Norden verhindert ausreichend die Burg Orava im Tal der Orava Flusses, weiter im Spiš die Burgen Lubovňa und Plaveč und östlich die Burgen Zborov und Makovica im Saroscher Komitat. Die Katastrophe bei Mohács (1526) öffnete eine neue geostrategische Richtung von Süden.

Der Aufbau von Verteidigungssystemen gliedert sich (nach dem Autor) in zwei historischen Epochen. Die erste Periode endet im 20. Jahrhundert und ist charakterisch durch den Aufbau Festungslinien auf der Oberfläche. Die zweite Phase beginnt am 21. Jahrhundert und zeichnet sich durch den Bau Defensive, oder Offensive Waffen im Luftraum oder Weltraum, oder unter der Oberfläche der Meere und Ozeane.